

แนวคิด ทางเศรษฐศาสตร์การเมือง ของอาจารย์ป๋วย*

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์

1. เศรษฐศาสตร์การเมืองของการปฏิบัติ

ในการปาฐกถาเรื่อง “วัฒนธรรมและการเมือง” อาจารย์ป๋วยได้ชี้ให้เห็นว่าในการศึกษาวิชาสังคมศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นกฎหมาย รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา ฯลฯ ล้วนแต่จะต้องเกี่ยวพันกับเรื่องการเมืองทั้งสิ้น สำหรับเศรษฐศาสตร์นั้นถ้าเราศึกษาแต่เรื่องเศรษฐกิจอย่างแคบ ๆ เราจะไม่มีความเข้าใจในปัญหาเศรษฐกิจอย่างลึกซึ้งได้เลย เพราะเราไม่ได้มองกรอบของการเมืองและสังคมที่ล้อมรอบปัญหาเศรษฐกิจและมีอิทธิพลต่อปัญหาเหล่านี้

อาจารย์ป๋วยมีความเห็นว่า เรายังขาดการศึกษาทางด้านเศรษฐศาสตร์การเมืองอยู่มาก, ลอร์ด รอบบินส์ ซึ่งเคยเป็นอาจารย์ของอาจารย์ป๋วยที่ London School of Economics (LSE) เคยเตือนนักศึกษาว่า ถ้าเรียนแค่เศรษฐศาสตร์บริสุทธิ์อย่างเดียว เราก็จะรู้เพียงครึ่งเดียวเท่านั้น¹

* พิมพ์ครั้งแรกใน คณะกรรมการห้องสมุดเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, *คิดถึงอาจารย์ป๋วย* (โรงพิมพ์สวิตา, 2527), หน้า 28-34.

¹ เศรษฐทรรศน์: รวมข้อคิดและข้อเขียนทางเศรษฐศาสตร์ของป๋วย อึ๊งภากรณ์ (กรุงเทพฯ: สมาคมเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์, 2523), หน้า 305-308.

ในโลกแห่งความเป็นจริง เราจะพบว่า ระบบเศรษฐกิจของเรานั้นเกี่ยวพันกับการเมืองอย่างแน่นแฟ้น ในทฤษฎีของอาจารย์ป๋วย เศรษฐศาสตร์และการเมืองเป็นเรื่องที่แยกกันไม่ได้ เศรษฐศาสตร์ต้องตามการเมือง และการเมืองต้องผันแปรไปตามเศรษฐกิจด้วย

ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นทางภาคทฤษฎีหรือภาคปฏิบัติ เศรษฐศาสตร์จะต้องเป็นเศรษฐศาสตร์การเมือง อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เลย ความพยายามของอาจารย์ป๋วยมีเป้าหมายอย่างชัดเจน นั่นคือ

- ต้องการที่จะขยายวิธีการมองปัญหาของเศรษฐศาสตร์ให้กว้างขวางยิ่งขึ้นไป เพื่อแก้ไขความคับแคบของนักเศรษฐศาสตร์บริสุทธ์
- ต้องการที่จะให้นักศึกษาปัญหาเศรษฐกิจ มองเห็นสถาบันและระบบที่มีพัฒนาการในลักษณะประวัติศาสตร์
- ต้องการให้นักศึกษาได้มีความเข้าใจในปรัชญาของสังคมและการเมืองด้วย แทนที่จะรู้ซึ่งเรื่องเทคนิคทางเศรษฐศาสตร์แบบบริสุทธ์อย่างเดียว

เศรษฐศาสตร์การเมืองของอาจารย์ป๋วย มีแนวคิดที่เด่นชัดทางด้านมนุษยนิยม อาจเรียกได้ว่า เป็นเศรษฐศาสตร์แนวมนุษยนิยม (humanistic economics) ซึ่งกำลังเป็นแนวโน้มใหม่ในวงวิชาการเศรษฐศาสตร์ยุคปัจจุบัน แต่แนวคิดของอาจารย์ป๋วยจะเน้นความเป็นไปได้ในภาคปฏิบัติมากกว่าที่จะเสนอความฝันที่เลื่อนลอย มองจากแง่นี้แล้ว อาจารย์ป๋วยต้องการเสนอแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์การเมืองเพื่อนำไปปฏิบัติได้ ในการแก้ไขสภาพเศรษฐกิจสังคมการเมืองให้มีลักษณะมนุษยธรรมมากขึ้น

2. แรงจูงใจทางการเงินกับความรักที่มีต่อเพื่อนมนุษย์

มาร์แชล เคยกล่าวไว้ว่า วิชาเศรษฐศาสตร์มีขอบเขตจำกัดที่แน่นอน วิธีการศึกษาก็มีระเบียบแบบแผนชัดเจน เศรษฐศาสตร์ของมาร์แชล เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความต้องการของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เศรษฐศาสตร์จะสนใจเรื่อง “แรงจูงใจที่สามารถแสดงออกได้” และสามารถประมาณการหรือวัดออกมาได้เป็นตัวเลข แรงจูงใจที่ว่านี้คือ แรงจูงใจทางการเงินนั่นเอง (monetary incentives) อาจารย์ป๋วยคงจะมีความรู้สึกว่าการเน้นแรงจูงใจทางวัตถุมากเกินไปในแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ อาจส่งผลร้าย

ต่อสังคมมนุษย์ได้ เราจะเห็นว่า ในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศต่าง ๆ ในโลกที่สาม นั้น มีการแสวงหาผลประโยชน์สูงสุดทางด้านเศรษฐกิจมากเกินไป จนมีการละเลยเรื่องของสังคมในระยะเริ่มต้น ปัญหาความทุกข์ยาก ปัญหาสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ปัญหาความเสื่อมโทรมทางจิตใจและวัฒนธรรม ปัญหาที่เกี่ยวกับความอยู่ดีศรีธรรมต่าง ๆ ได้ปรากฏออกมาให้เราเห็นอย่างชัดเจน ทั้งหมดก็เป็นฝีมือของนักเศรษฐศาสตร์ที่ชอบเน้นเรื่อง “แรงจูงใจทางการเงิน” ด้วยเหตุนี้ อาจารย์ปวยจึงกล่าวไว้ไม่ผิดเลยว่า “ทุกวันนี้ มีการทำบาปและก่ออาชญากรรมในนามของนักเศรษฐศาสตร์ในระบบเศรษฐกิจและในการพัฒนาเศรษฐกิจ”²

ในทรรศนะของอาจารย์ปวย สิ่งที่จะกระตุ้นให้มนุษย์ประกอบการเศรษฐกิจนั้นมีมากมาย มิใช่แรงจูงใจทางการเงินแต่อย่างเดียว สิ่งที่สำคัญอย่างมากก็คือ ความรักที่มีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งอาจเป็นปัจจัยที่สามารถทำให้ระบบเศรษฐกิจมีความเป็นมนุษยธรรมมากขึ้นได้ มองจากแง่นี้แล้ว เศรษฐศาสตร์การเมืองของอาจารย์ปวย ก็คือ เศรษฐศาสตร์แห่งความรัก นั่นเอง (Economics of Love)

3. เศรษฐศาสตร์บริสุทธ์กับโลกที่ไม่สมบูรณ์แบบ *

ในขณะที่ตำราเศรษฐศาสตร์ทั่วไปพูดถึง คุณภาพ เสถียรภาพ ประสิทธิภาพ และระบบที่สมบูรณ์แบบ เช่น การแข่งขันที่สมบูรณ์แบบ เรากลับพบว่า อาจารย์ปวยกล่าวถึงสิ่งที่อยู่ตรงกันข้ามเลยทีเดียว อาจารย์ปวยย้ำว่า “นักเศรษฐศาสตร์มีประโยชน์ ก็เพราะระบบและทรัพยากรของเรามีแต่ความไม่สมบูรณ์ประกอบ ไม่ว่าจะเป็นผู้คน สังคม และการจัดองค์กร สรุปแล้ว คือ ไม่มีระบบสมบูรณ์แบบ”³

ในการวิเคราะห์ปัญหาเศรษฐกิจของอาจารย์ปวย เราจึงเห็นได้ว่า อาจารย์ปวยมักจะเน้นเรื่องความไม่สมบูรณ์แบบในระบบเศรษฐกิจของเราอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความบกพร่องของกลไกตลาดเสรี ไปจนถึงความบกพร่องในการพัฒนาสังคมและมนุษย์ รวมทั้งความไร้สัมรรถภาพทางด้านการบริหารราชการไทย มองจากแง่นี้แล้วนักเศรษฐศาสตร์ที่ต้องการจะแก้ไขปัญหา “ความไม่สมบูรณ์แบบของระบบ” คงจะต้อง

² เศรษฐทรรศน์, หน้า 8.

³ Puey Ungphakorn, “Economics as a Branch of Sciences,” ใน เศรษฐทรรศน์, หน้า 8.

ละทิ้งแบบจำลองที่บริสุทธิ์ไป แล้วหันมามองโลกที่เป็นจริงให้มากขึ้น ซึ่งในทัศนะของอาจารย์ปวยมีความหมายว่า

1. หน้าที่ของนักเศรษฐศาสตร์ และนักศึกษาเศรษฐศาสตร์จะไม่จำกัดอยู่เพียงการศึกษาเรื่องเศรษฐกิจ การเงิน การคลังเท่านั้น แต่จะต้องเข้าใจและศึกษาทุก ๆ เรื่อง เพื่อให้มองเห็นระบบทั้งหมดของสังคมมนุษย์⁴
2. นักเศรษฐศาสตร์ คงจะเป็นนักวิชาการบริสุทธิ์อย่างเดียวยังไม่ได้ นักเศรษฐศาสตร์จะต้องตั้งตนเป็นกลาง ลอยอยู่เหนือผลประโยชน์และค่านิยมทั้งหลาย แต่ในบางครั้งก็จักต้องลดมาสู่ความจริงของโลกในฐานะนักการเมือง⁵

มาถึงตอนนี้ อาจารย์ปวยไม่ได้บอกว่า นักเศรษฐศาสตร์ที่มีความรู้รอบด้านหรือนักเศรษฐศาสตร์ที่เป็นนักการเมืองด้วยนั้น จะประสบความสำเร็จหรือเปล่าในการแก้ไขปัญหาความไม่สมบูรณ์ของระบบ บางทีเราอาจจะต้องสรุปในแนวเดียวกันกับของ Milton Friedman ที่กล่าวว่า “ความพยายามที่จะใช้รัฐบาลแก้ไขความบกพร่องของตลาดนั้น มักจะจบลงด้วยการปรากฏตัวของความบกพร่องของรัฐบาล...ระบบตลาดที่ไม่สมบูรณ์แบบบางที่อาจจะทำงานได้ดีกว่ารัฐบาลที่ไม่สมบูรณ์แบบ เสียด้วยซ้ำ”⁶

เราอาจจะเพิ่มเติมคำพูดของ Friedman ว่า บางทีความไม่สมบูรณ์แบบของนักเศรษฐศาสตร์ อาจทำให้เศรษฐกิจและกลไกตลาดยุ่งเหยิงมากขึ้นก็ได้ ถ้าขณะที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจของรัฐบาลและนายกรัฐมนตรีอยู่เฉย ๆ บางทีเศรษฐกิจที่บกพร่องอาจมีปัญหาลดลงและความรุนแรงน้อยลงก็ได้

4. การศึกษาเศรษฐศาสตร์เพื่อชีวิตและสังคม

สำหรับนักศึกษาเศรษฐศาสตร์ที่กำลังอ่านหนังสือระลึกถึงอาจารย์ปวยอยู่ในขณะนี้ คงจะไม่ไปเป็นนักการเมืองหรือที่ปรึกษานายกรัฐมนตรีกันหมดแน่ ส่วน

⁴ ปวย อึ้งภากรณ์, “นักเรียนเศรษฐศาสตร์ไปเรียนอะไรมา? ใช้อะไรได้?” ใน *เศรษฐกรรม*, หน้า 15-34.

⁵ เรื่องเดิม, หน้า 23.

⁶ Milton Friedman, *Capitalism and Freedom* (Chicago: University of Chicago Press, 1962).

ใหญ่คงจะเข้าไปในวงการธุรกิจ หรือหน่วยวางแผนในภาครัฐบาลหรือเอกชน รวมทั้งประกอบธุรกิจของตนเอง แต่ส่วนหนึ่งก็คงจะกลายเป็นปัญหามานว่งงานในระยะแผนพัฒนาฉบับที่ 6 สำหรับกลุ่มเหล่านี้ การเรียนวิชาเศรษฐศาสตร์คงจะให้ประโยชน์มากพอสมควร ถ้านักศึกษาติดตามอย่างของอาจารย์ป๋วยไว้ให้มัน อาจารย์ป๋วยกล่าวว่า เป็นไปไม่ได้ที่เราจะรอบรู้ในเศรษฐศาสตร์ทุกแขนงอย่างลึกซึ้ง นอกจากเทวดาเท่านั้นที่สามารถทำได้ สิ่งที่สำคัญกว่าก็คือ เราต้องเรียนรู้วิถีวิเคราะห์ เพื่อแยกธาตุของปัญหา เพื่อสังเกตเห็นปัญหาได้ถ่องแท้ และเพื่อแสวงหาวิถีทางอันถูกต้องที่จะนำไปสู่การขบมัลยาตามความต้องการ”⁷ โดยอาจารย์ป๋วยได้ย้ำว่า ในการมองปัญหาเศรษฐกิจนั้น “เราย่อมต้องพิจารณาเรื่องต่าง ๆ ในกรอบแห่งความเป็นจริง และความเป็นจริงแห่งสังคมสมัยนั้น ย่อมสัมพันธ์กันเป็นลูกโซ่ จะพิจารณาเศรษฐกิจใด ๆ หาได้ไม่” ข้อเตือนใจนี้ชี้ให้เห็นถึงสำนึกในการศึกษาเศรษฐศาสตร์อย่างชัดเจน. นั่นคือ นักศึกษาเศรษฐศาสตร์จะต้องมองให้ลึกซึ้งลงไปในชีวิตและสังคมของมนุษย์ที่เป็นจริง เราจึงจะเห็นแก่นแท้ของปัญหาเศรษฐกิจ

เราจะเห็นว่า ในการมองปัญหาเศรษฐกิจของอาจารย์ป๋วย หลักการของสำนึกเป็นหลักสำคัญของการวิเคราะห์ของอาจารย์ป๋วยด้วย ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนในการวิเคราะห์เรื่องปัญหาการพัฒนาชนบทของไทย อาจารย์ป๋วยได้วางเป้าหมายโดยเน้นหนักเรื่องเศรษฐกิจ เช่นเพิ่มรายได้ของชาวชนบท ในขณะเดียวกันได้เน้นเรื่องความเสมอภาคและความมั่นคงในชีวิตของชาวชนบทด้วย เพื่อให้ชาวชนบทได้พึ่งตนเองได้สำหรับมาตรการต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่เป้าหมายนี้ อาจารย์ป๋วยมิได้พิจารณาแต่เรื่องเศรษฐกิจอย่างเดียว หากแต่ยังชี้ให้เห็นมิติอื่น ๆ ที่จะช่วยแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของชนบท คือ

- ปรังษญาการพัฒนา
- การใช้วิทยาศาสตร์เพื่อชนบท
- การปรับปรุงระบบบริหารราชการเพื่อชนบท
- การรักษาสิ่งแวดล้อมในชนบท
- การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในชนบท
- การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อชนบทและการสร้างงาน

⁷ ป๋วย อึ๊งภากรณ์, “เศรษฐศาสตร์บัณฑิตอันพึงปรารถนา,” เศรษฐทรรศน์, หน้า 10.

- การปฏิรูปที่ดิน
- การบริการสังคมในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อชาวชนบท (นอกเหนือไปจากการบริการทางด้านปัจจัยการผลิต)⁸

เราจะเห็นว่า ปัจจัยทั้งหมดนี้ ล้วนเกี่ยวพันเป็นลูกโซ่ทั้งสิ้น ซึ่งรายละเอียดปรากฏอยู่ในข้อเขียนหลายชิ้นของอาจารย์ป๊วย ถ้าเราไม่มองอย่างเป็นระบบแล้ว การพัฒนาชนบทก็จะไม่มีความสมบูรณ์แบบ หรือบางทีอาจจะล้มเหลวก็ได้ ในกรณีเรื่องการพัฒนาชนบทนี้ เราจะรู้สึกได้อย่างชัดเจนว่า มหาวิทยาลัยของนักศึกษานั้นไม่ได้อยู่ที่คณะเศรษฐศาสตร์ หากแต่อยู่ที่ห้องไร่ท้องนา ท่ามกลางการศึกษาที่ได้ลมและพายุฝน ร่วมกับการปฏิบัติที่รับใช้ชีวิตของมวลชนในชนบท นี่คือนิรุกติศาสตร์ที่อยู่เบื้องหลังโครงการอาสาพัฒนาชนบทของอาจารย์ป๊วยนั่นเอง ซึ่งทุกวันนี้ได้แปรเปลี่ยนมากลายเป็น “เพื่อรับใช้หน่วยงานราชการ” มากกว่า “รับใช้ชาวชนบทโดยตรง”

เศรษฐศาสตร์การเมืองเคยสอนไว้ว่า อุดมการณ์ย่อมแปรเปลี่ยนได้เสมอตามกาลเวลาและสรรพสิ่งที่เปลี่ยนไป

5. เสรีภาพและสันติประชาธรรม

เวลาเราศึกษาเศรษฐศาสตร์บริติชในรั้วมหาวิทยาลัย เรามักจะไม่ค่อยได้เห็นคำว่าเสรีภาพเท่าใดนัก แต่เราจะพบ “กลไกตลาดเสรี” อยู่บ่อย ๆ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า เศรษฐศาสตร์บริติชมีความเชื่อมั่นว่า ระบบทุนนิยมแข่งขัน (competitive capitalism) เป็นการจ้ององค์การทางเศรษฐกิจที่สามารถสร้างเสรีภาพทางเศรษฐกิจให้แก่ประชาชนได้โดยตรงอยู่แล้ว และนอกจากนี้ ระบบนี้ยังส่งเสริมเสรีภาพทางการเมืองอีกด้วย เพราะว่าทุนนิยมเสรีได้แยกอำนาจเศรษฐกิจออกจากอำนาจการเมืองอย่างสิ้นเชิงแล้ว กล่าวโดยสรุป ที่ไหนมีกลไกตลาดเสรี ที่นั่นก็มีเสรีภาพทางการเมือง

แต่อาจารย์ป๊วยคงจะไม่คิดเช่นนั้น เพราะในบทความและปาฐกถาหลายแห่ง อาจารย์ป๊วยจะย้ำอยู่เสมอว่า เสรีภาพของประชาชน และการมีส่วนร่วมในทางการเมือง มักจะถูกปิดกั้นอยู่เสมอโดยกลุ่มพลังอำนาจที่ครอบงำสังคมไทย ถึงประเทศไทย

⁸ ป๊วย อึ้งภากรณ์, “การหางานให้ชาวชนบททำ,” ใน *เศรษฐกรรม*, หน้า 122-130 และ “จุดมุ่งหมายในการพัฒนาชนบท,” ใน *เศรษฐกรรม*, หน้า 164.

จะมีระบบเศรษฐกิจเสรี แต่ก็ยังมีการใช้อำนาจที่ไม่เป็นธรรมปรากฏขึ้นอยู่เสมอ แผ่นดินที่มีระบบเผด็จการ ไม่มีจริยธรรม ไม่มีสันติประชาธรรม ในแผ่นดินนั้นเราจะไม่มีวันได้แก้ไขปัญหาความทุกข์ยากของประชาชนส่วนใหญ่ได้เลย⁹

ดังนั้น เศรษฐศาสตร์การเมืองของอาจารย์ป๋วย จึงมีลักษณะพิเศษเฉพาะไม่เหมือนใคร และไม่มีใครเหมือน นั่นคือ มีการกล่าวถึงหลักการของเสรีภาพ และวิธีการที่หลากหลายซึ่งจะนำสังคมไทยไปสู่เป้าหมายนี้ด้วย เศรษฐศาสตร์การเมืองจึงเป็นเรื่องของการศึกษาตัวคน ตัวมนุษย์ ที่ต้องการอิสรภาพและเสรีภาพ ทั้งนี้เพื่อคงไว้ซึ่งศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ท่ามกลางระบบเศรษฐกิจที่เต็มไปด้วยระบบกดขี่ต่าง ๆ นานา

อาจารย์ป๋วยอาจจะไม่ไปถึงข้อสรุปที่ว่า มนุษย์จะมีเสรีภาพที่แท้จริงได้นั้น มนุษย์จะต้องทำการเปลี่ยนแปลงระบบ ด้วยมือของตนเสียก่อน แล้วสร้างระบบใหม่ขึ้นมาที่สามารถเป็นหลักประกันให้แก่สันติประชาธรรมได้ แต่อาจารย์ป๋วยก็ได้มองเห็นว่า สภาพปัจจุบันและลักษณะของสังคมได้มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และก็จะมีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ สรรพสิ่งทั้งหลายมีแต่จะรุดก้าวหน้าไป ไม่มีพั้งใด ๆ มาหยุดรั้งให้อยู่กับที่ได้เลย¹⁰

⁹ ป๋วย อึ๊งภากรณ์, “ความรับผิดชอบทางจริยธรรมกับความจำเป็นในการพัฒนาประเทศ,” ใน *เศรษฐกรรม*, หน้า 199-222 และ *สันติประชาธรรม*, หน้า 58-64.

¹⁰ ป๋วย อึ๊งภากรณ์, *เสียชีพอย่าเสียสัตย์* (กรุงเทพฯ : เกล็ดไทย, 2517), หน้า 128-148.